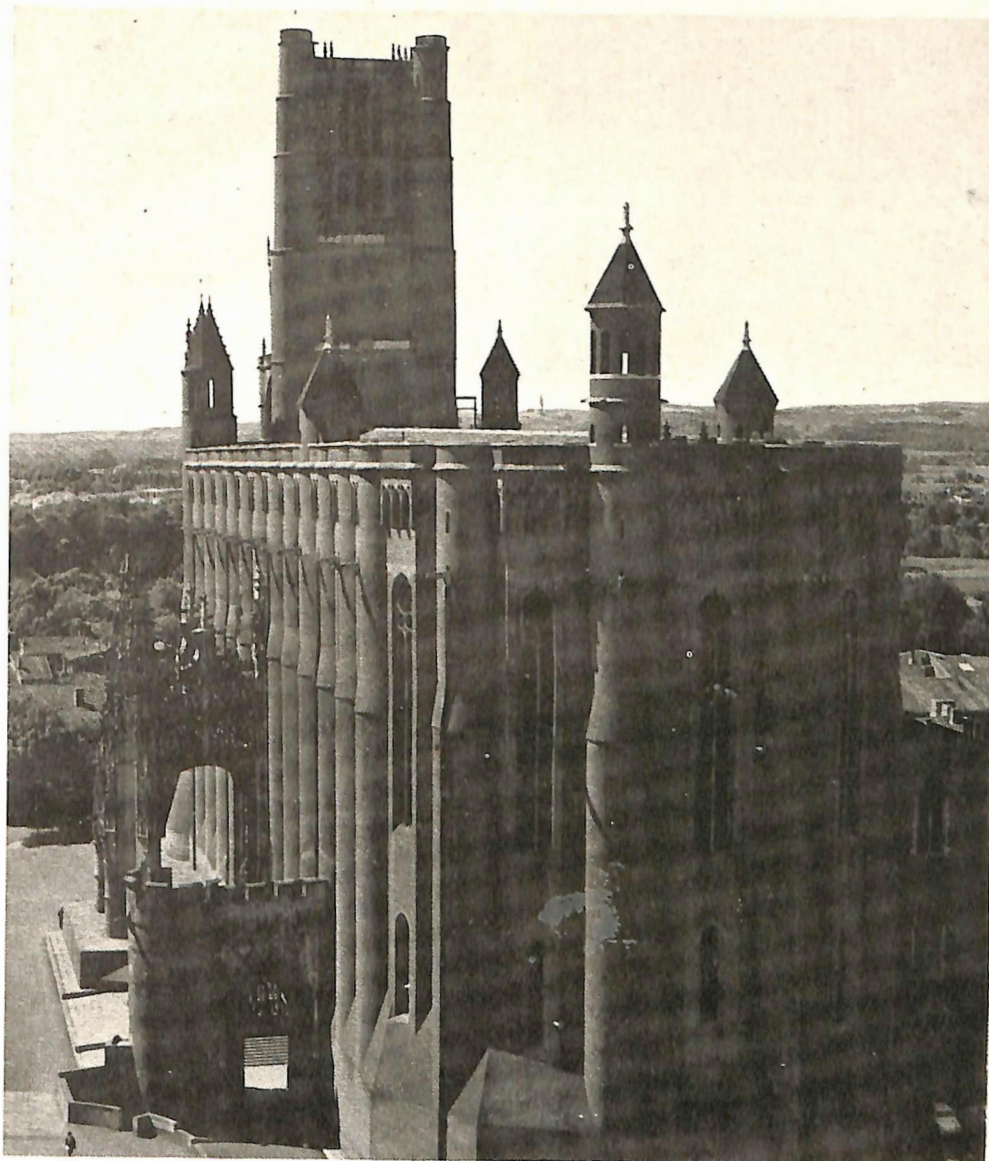




De Kathedraal van Albi (Frankrijk), een wonderwerk uit de 13e eeuw, opgetrokken in baksteen. Over kerk en zelfstandig denken - zie column hiernaast.

In deze Humanist:

- Vervreemding kunnen we omschrijven als het proces waarbij materiële of geestelijke produkten van de mens — onder invloed van bestaande maatschappelijke verhoudingen — onafhankelijk van de wil en de bedoelingen van hun maker gaan functioneren, op een spontane manier, de plannen en de projekten van de mensen gaan doorkruisen en hen zelfs op een of andere wijze in hun bestaan bedreigen. Albert Nieuwland schrijft erover op pag. 4 en 5 en maakt zijn bezwaren duidelijk tegen de protestantse en katholieke visie op dit onderwerp.
- Vormingslessen op de basisschool kunnen de godsdienstlessen vervangen. Wat wordt er nou gedaan in zo'n humanistische vormingsles? Een voorbeeld uit de praktijk op pag. 3
- Weer een punt uit Humanistisch Perspectief is klaar. „Streven naar zodanige samenleef- en woonvormen, dat optimale ontplooiing van de daar levende individuen mogelijk wordt”. Pag. 7 Sluit mooi aan bij de Gezin-Gezien programma's van het h.v. op radio en t.v.

Hand in eigen boezem

Tijdens de viering van de 53ste verjaardag van de katholieke universiteit van Nijmegen zijn hartige woorden gesproken. Godsdienstpsycholoog dr. W. J. Berger sprak onder meer over de „schijnveiligheid” van de r.k. kerk en over de kritiek van veel katholieken op die kerk. Veel van hen zouden, volgens Berger, net als Marike van Nijmegen indertijd, het gevoel hebben dat ze hun ziel hebben verkocht.

Nu lijkt dat — hoe treurig ook — niet een zaak waar Humanisten zich over op dienen te winden, ware het niet dat heel duidelijk een „humanistisch denken” in de woorden van Berger over de klagende katholieken, doorklinkt. En dat is — of het nu gaat om gelovigen of niet — op zijn minst een verheugend feit.

In de klachten van de katholieken, jong, oud, of van middelbare leeftijd, zit volgens Berger duidelijke overeenkomst. Namelijk dat „om een goede gelovige te zijn het eigenlijk verboden is om zelf te denken” en een „goede” gelovige neemt niet zelf zedelijke beslissingen: ze zijn eigenlijk al voor hem genomen. De God van de „goede” gelovige wordt gewantrouwd als een God, die de jeugd niet heeft verblijd maar vergald.

Volgens de psycholoog ervaren de katholieken dit alsof hun ziel verkocht is aan de demonische God van de vervreemding. Men wil geen kerk meer die een God presenteert die vervreemdt, maar ook geen God die de mens op een of andere manier uitlevert aan de kerk, die bij het verkopen van zijn ziel bemiddeld heeft.

Berger deelt de veronderstelling van velen, dat de r.k. kerk slecht is voorbereid op haar taak in de religieuze crisis van heden. Deze crisis is **minder een botsing tussen geloof en wetenschap dan tussen het geloven op gezag en geloven vanuit de ervaring**. In zoverre de kerk bezwijkt voor de verleiding te handelen als een autoritair systeem, is ze ook bang voor ervaring en voor mystiek, zó bang dat zij liever een schijnveiligheid nastreeft dan zich te begeven in de avonturen van de mensen.

We weten niet waar Berger zijn gegevens vandaan heeft, maar als dit is wat inderdaad vele katholieken als bezwaar aanvoeren, dan is er iets aan het groeien. Emancipatie van de gelovigen zou je het kunnen noemen. En waarom zou zelfstandig denken en handelen ook niet samen kunnen gaan met geloven?

Jetske Mijs



Hoofdbestuur

Vergadering 22 oktober 1976. De directeur is opnieuw afwezig; hij moet voor een medische behandeling worden opgenomen. Onze beste wensen vergezellen hem. Gelukkig heeft hij gedurende de 14 dagen dat hij terug was nog een aantal belangrijke zaken — waaronder de begroting — kunnen voorbereiden.

Het is nu zeker dat we bij de Verbondsraad een nieuwe penningmeester kunnen voordragen. Voorts streven we eraan om bij het Congres 1977 een brochure Humanistisch Perspectief aan te bieden.

Wat dit laatste betreft: Op het congres in 1973 werd er naast de nieuwe beginselverklaring, die heel kort is en principieel, nog een tweede stuk gepresenteerd dat wat minder kort en concreter was. Dit was het Humanistisch Perspectief, bestaande uit zo'n 12 tot 14 punten. Telkens op hoofdbestuursvergaderingen werden er uitwerkingen van die punten besproken. Als ze klaar waren, werden ze gepubliceerd in de Humanist. Op deze vergadering werd het punt Losmaken van de Sexualiteit van de Voortplanting, dat door Tielman werd voorbereid, voltooid.

We hebben net een congresachtig iets achter de rug: de viering van het dertigjarig bestaan. Dit was op vrijdag 15 oktober, in Den Haag, samen met het Belgisch Humanistisch Verbond. Wij waren achteraf niet erg gelukkig met die dag. We zijn niet goed bij ons onderwerp (betekenis humanisme in de toekomstige tijd) gebleven en dat kan misschien komen omdat er te weinig uit de binnenste kringen van het Verbond zelf werd gesproken.

Niettemin, er waren ook veel positieve reacties en de Belgen hebben ons bepaald niet in de steek gelaten.

Het is de bedoeling dat wij op 23 april 1977 naar Antwerpen zullen gaan om daar het vijftiengestigjarig bestaan van het Belgische Verbond te vieren, en we hopen dan eveneens hén niet in de steek te laten. Beide bijeenkomsten, vinden (vonden) plaats onder het Belgisch-Nederlands cultureel accord, hetgeen subsidie betekent. Directeur-Generaal Hendriks van CRM was dan ook aanwezig. Voorts waren er vertegenwoordigers van drie kerkgenootschappen.

Ter vergadering was ook Ger Neervoort, de voorzitter van onze gemeenschap Amsterdam. Dat hield verband met het onderwerp Samenlevingsopbouw, dat hij schriftelijk en mondeling heeft ingeleid. Wij hebben immers moeite gedaan om onder deze titel gesubsidieerde functionarissen voor arbeid te algemenen nutte te verkrijgen. Dit is één keer (Rotterdam) gelukt, en een aantal malen (o.a. te Amsterdam) mislukt. De vooruitzichten lijken niet gunstig. Dit komt slechts ten dele door bezuiniging of door onduidelijkheden van werkterrein die zich overal schijnen voor te doen maar ook omdat er een golf door Nederland gaat die zegt dat professies hun normen wel aan zichzelf zullen onttelen en dus geen levensbeschouwelijke achtergrond (lees hier: bezinning op waarden en normen) meer nodig heb-

ben. De golf heeft zeker de Partij van de Arbeid, die nog al wat bewindslieden levert, aangeraakt, maar ook ministeriële apparaten. Wij hebben een tijd gehad — die van de verzuiling — dat zelfs de zuivelfabriekenprofessie nog levensbeschouwelijk begeleid moest worden. Nu lijken we, althans volgens de dragers van deze golf, bij het andere uiterste — dat is identiteitsverlies — terecht te moeten komen.

Ons beleid moet er uiteraard op gericht zijn om het scheepje (van de samenlevingsopbouw en vele andere) van beide oevers af te houden en er mid-stroom mee te blijven. Raadsliedenberaad heeft opgeleverd dat er een beroepscode werd ontworpen, die ter sprake kwam. Ook hier is het zaak mid-stroom te blijven. De ene oever is hier een hoofdbestuur dat zou zeggen: raadslieden wij nemen die en die code voor jullie aan. De andere oever is een raadsliedencorps dat zou zeggen: hoofdbestuur, hier is de code waar wij ons aan houden. In beide gevallen loopt men vast. In het eerste geval omdat de raadsman/vrouw zijn beroepscode moet kunnen aanvaarden; in het tweede omdat het hoofdbestuur een uiteindelijk verantwoordelijkheid draagt tegenover het congres. Met de voorgeslagde code lagen we waarschijnlijk al goed op stroom. Tielman, die de zaak presenteerde, had waarschijnlijk een juiste houding gevonden. Hij wilde doorgeefluik zijn voor de opmerkingen over deze code die het hoofdbestuur uiteindelijk moet goedkeuren, maar waarbij de raadslieden het initiatief hebben voor de opstelling.

De opmerkingen worden in raadsliedenkring verder besproken en komen dan met een raadsliedendelegatie erbij opnieuw in het hoofdbestuur.

Een belangrijk punt was tenslotte nog de positie van het vormingsonderwijs, zoals dat door de Minister van Onderwijs wordt voorgesteld in het Ontwerp van wet op het Basisonderwijs. Daar mankeert volgens ons nog al wat aan, en daar was een goed stuk over van Koopmans. Wij moeten naar formuleringen toe die het door de hele wet heen duidelijk maken dat er niet confessioneel of vormingsonderwijs kan worden gegeven door leerkrachten die, wat het openbaar onderwijs betreft, reeds aan de school verbonden zijn. Ook mag dit onderwijs geen speelbal worden van gemeenten, maar moet het een normale dienstverlening worden die een rijksregeling volgt. Het huidige ontwerp (het voorontwerp was wat dit betreft beter) laat te veel ruimte aan confessionelen, die het bijvoorbeeld wel eens zouden willen proberen ook niet-confessioneel vormingsonderwijs te gaan geven, of aan openbare scholen die hun openbaarheid willen ontdruken, of aan gemeenten die het leuk vinden om — op zich prijzenswaardig — zuinig te doen, of om — afkeurenswaardig — te gaan diskrimineren.

Kortom, er is ons in dit ontwerp nog te veel mogelijkheid van behoud van of terugkeer naar de voor ons in vele gevallen ongunstige praktijk van dit ogenblik. Er gaat een brief naar de Minister.

Een dolle dag

Vandaag moet ik u uitnodigen, om even op de rand van mijn bed te komen zitten, want ik ben ziek. Ons geniepig klimaat heeft me gevel. Met mooie voorspiegelingen werden we de deur uitgelokt: kijk eens wat een prachtige herfstkleuren en 't zonnetje schijnt nog zo heerlijk! 't Is ook helemaal niet koud, want als je je even inspant, heb je 't zo gloeiend heet! En ik, onnozele, ik trapte erin. Hup, de straat op, zelfs m'n dunne zomerregenjas was me eigenlijk nog te warm. Wist ik veel, dat er opeens een poolwind zou gaan waaien, dwars door mijn regenjas heen tot op mijn botten. En daar ging ik, snipverkouden, hoesten, stem kwijt. Nu zou dat vrij snel bezworen zijn, als ik niet weer zo nodig had gemoeten. Met de bejaardenclub mee. Een boottocht nog wel over de Amstel naar Abcoude. Om 10 uur 's morgens weg en om 4 uur weer terug. We troffen stralend weer, van poolwinden geen spoor, maar toch, als ik die dag thuis was gebleven, was dat wel zo verstandig geweest. Maar als bejaardenclubleidster ben je vaak het onverstand zelve, want de bejaarden gaan altijd vóór. We hadden die tocht uitgedacht, omdat er in een autobus maar 50 mensen gaan en dat is te weinig voor ons. Bovendien is een boottocht weer eens wat anders.

Een week tevoren trokken mijn vriendin Miep en ik er op een maandagmorgen in de auto op uit, om te zien of we ergens onderweg met ons gezelschap de lunch konden gebruiken. O ja, dat kon. Bij het ene restaurant, romantisch aan de waterkant, konden we een paar boterhammen met een kroket krijgen voor een tientje per persoon en een ander keek ons stomverbaasd aan, toen we om een broodmaaltijd vroegen. Die kende alleen maar warme lunches voor zo'n 50 gulden per couvert. „Laat-ie z'n couverts houden,” zeiden we boos, „we doen het zelf wel.” Want als we ons kwaad maken, staan we nergens voor. We hebben in de afgelopen tien jaar dat we samen de club leiden wel voor hetere vuren gestaan.

Heet waren deze keer niet zozeer de vuren, als wel de 160 broodjes die we op de ochtend van de tocht bij Miep thuis voor half 10 moesten smeren en beleggen. Dan moesten er ook nog 80 krentebollen gesmeerd worden. „Ik zet alvast de broodjes even in de auto,” riep ik kordaat en ik sjouwde in m'n eentje een grote plastic krat een paar honderd meter ver, omdat ik de auto niet dichterbij had kunnen parkeren. Twee dagen lang kon ik mijn armen niet gebruiken van de spierpijn.

De boot was een half uur te laat. Dat kwam door de koning van Zweden, die net op die ochtend was aangekomen en die 't verkeer zowel op de wal als in de grachten in de war had gestuurd. Niettemin werd het een dolle dag. De accordeonist, die we in een onbezonnen ogenblik hadden laten komen, voor als 't misschien lelijk weer zou zijn, hadden we soms het liefst buiten boord laten zakken, omdat de man, gehoord om te spelen, niet van ophouden wist. „Ik ben nooit te beroerd geweest om te werken”, verzekerde hij. „O juist”, zeiden wij spijtig. Maar overigens was alles even heerlijk, iedereen was vrolijk, iedereen genoot, niemand had die dag willen missen.

Ik ook niet en daarom lig ik nu terneer, met een hoofd vol watten, een warme kruik op m'n borst en de schrijfmachine op m'n buik.

Je moet er tenslotte wát voor over hebben.

Ans Spigt

Vormingslessen op de basisschool

door Trudy Doeleman-Huter

Zeven keer per week geef ik humanistisch vormings onderwijs in de Zaanstreek aan groepen kinderen, variërend in aantal van 15 – 30. Het is erg leuk werk, waarbij je steeds voor verrassingen komt te staan.

Hieronder zal ik een indruk geven van het verloop van enkele lesuren aan vierde, vijfde en zesde klasleerlingen.

Voor de lesuren op de vierde oktober had ik een informatieve les bedacht over dierenmishandeling en dierenbescherming. Dit i.v.m. werelddierendag. Voor mijzelf was het toch wel een beetje een vraagteken. Was ik niet érg somber met de verhalen over scharreleieren en legbatterijen, de mestkalveren en verdere voorbeelden van dierenmishandeling? Maar het onderwerp boeide de kinderen juist en sommigen hadden voorbeelden van dierenmishandeling in hun directe omgeving gezien. Ieder kind kreeg een gedichtje over de dierentuin om met elkaar over na te denken en te praten. Ze mochten er een tekening bij maken b.v. een dier in vrijheid, en daarnaast hetzelfde dier in gevangenschap. De meeste kinderen tekenen erg graag en er waren leuke resultaten bij. Andere kinderen schreven liever een verhaaltje over een dier.

Tot slot gepraat over onze verantwoordelijkheid ten opzichte van de dieren. De dieren zijn afhankelijk van ons; of



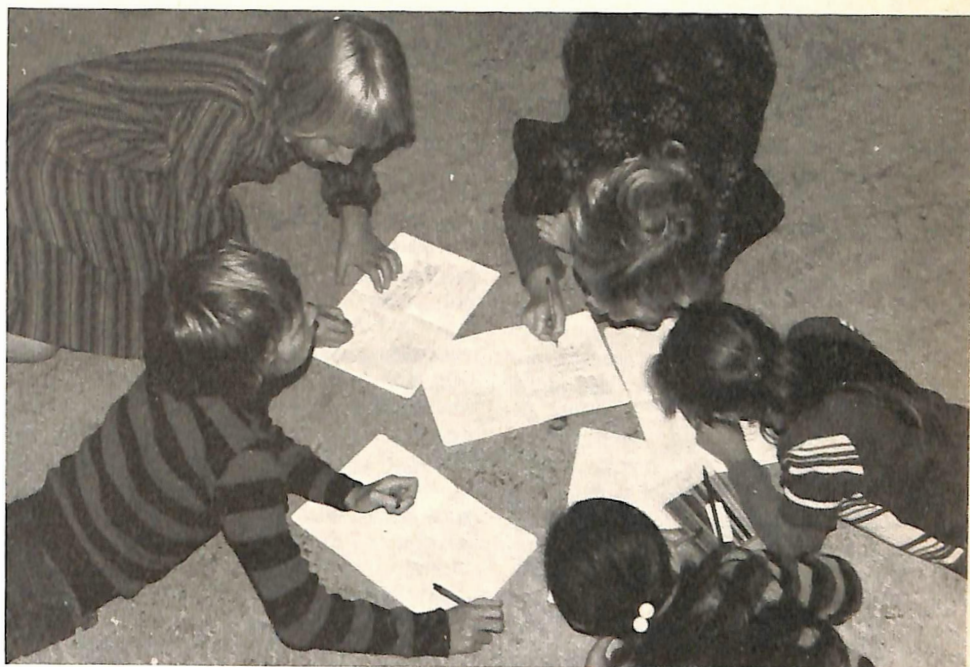
we ze laten leven of ze doden, of we goed voor ze zorgen of niet.

„Zorgen jullie goed voor jullie huisdieren?” „Laten jullie je hond vaak genoeg uit?” „Dat doet m'n moeder juf”, „Ik wel hoor juf”, „en als het regent?” „Tja...”

„En wat doe je als je in je omgeving iets ziet gebeuren met dieren waarvan je weet dat het helemaal niet goed is?” „De dierenbescherming bellen juf!!!”

De week daarna ging ik vol enthousiasme op weg met een naar mijn idee erg leuk onderwerp met als belangrijkste het creatief spel waarbij kinderen zich in een bepaalde situatie moeten inleven.

De spelopdracht: „Stel je voor dat je na schooltijd thuis komt en er is niemand thuis... je bent heel verbaasd... wat doe je om binnen te komen?” schreven



ze in hun schriften. Ik had de kinderen in groepjes verdeeld d.m.v. een gekleurd tekeningetje in hun schrift. Dezelfde kleuren hoorden bij elkaar in een groepje.

Dan merk je zo duidelijk het verschil tussen de klassen.

Sommigen hebben nog nooit geïmproviseerd. Er is veel geremdheid, maar terwijl ze kijken naar de kinderen die wél durven worden de meesten enthousiast en willen dan opnieuw met hun groepje afspreken wat ze zullen gaan spelen. Andere klassen zijn wél gewend aan creatief spel. Eén zo'n groep van dertig kinderen is een genot om naar te kijken. Dat de werkruimte op die school erg goed is, werkt ook in het voordeel van het slagen van creatief spel. Je kunt tijdens het oefenen (wat ik eigenlijk het belangrijkste vind) zien hoe ze zich in hun rol inleven en hoeveel plezier ze daarbij hebben.

En tijdens het opvoeren, wat de kinderen zelf het belangrijkste vinden, hebben ze weer pret met het kijken naar elkaar. In hun schrift schrijven ze meestal het slot onder de speelopdracht wat ze gespeeld hebben en met wie, of het wel of niet zo leuk ging, en wat ze van het klasgesprekje vonden.

I.v.m. het creatief spel nog een verschil tussen de klassen.

In de éne klas laten de kinderen zich zonder commentaar d.m.v. allerlei leuke oefjes in willekeurige groepjes verdelen.

Is de sfeer in een klas niet zó geweldig dan komt er veel gemopper al zijn de oefjes nóg zo leuk. De meisjes willen niet bij jongens enz. enz. Een vierde klas ging al kibbelend en mopperend aan het oefenen. De stemming was verre van ideaal. Tijdens het oefenen (in een te kleine ruimte voor 24 kinderen) géén

plezier, wel veel ergernis en geruzie. Wat nu???? Ik vroeg ze om gezellig op de grond in een kring te gaan zitten, ik zelf er tussen in. Weer gemopper over zere billen... En dan praten... „Waarom willen jullie niet toneelspelen?” „Veel te veel kinderen”, „ik wil niet met de jongens samen”, „ik kan het niet”, „we hebben nog nooit zoiets gedaan”. Een ieder kon z'n woordje doen. Ik zei dat ik overal zo gauw geen oplossing voor zag. Een grotere ruimte is niet beschikbaar. We zijn nu eenmaal met 24 in de groep. Maar we bedenken er vast wel iets op.

Hierna heb ik een verhaal voorgelezen over een moeder die geen zin meer had om steeds maar weer de rommel van haar kinderen op te ruimen en „gevlucht” was. De gemoederen waren gekalmeerd... het was weer gezellig.

Maar wat ben ik 's avonds moe na een dag waarop ik vijf uren ben bezig geweest met zoveel verschillende kinderen!



Het onderwerp „vervreemding” is de laatste tijd nogal „in” bij gespreksgroepen. Om de discussie over zo’n ingewikkeld en vaak tot modeterm afgezaakt begrip te stimuleren en op peil te brengen, bracht de humanistische dienst van de geestelijke verzorging in het leger twee jaar geleden een boekje uit met foto’s en een (door ondergetekende geschreven) tekst over vervreemding.¹ Het bood informatie over wat een aantal vooraanstaande denkers als Marx, Fromm en Marcuse over vervreemding dachten.² En nu hebben de gezamenlijke diensten van de r.k. en protestantse geestelijke verzorging eveneens hierover het licht doen zien.³ Daarbij is rijkelijk geput uit het eerstgenoemde boekje: hele zinnen zijn er zelfs letterlijk uit overgenomen! Daar is op zichzelf geen enkel bezwaar tegen: men heeft de bron er braaf bij vermeld en het onderwerp is trouwens te ernstig om de verschillende levensbeschouwelijke handen niet ineen te slaan. Maar na een vrijwel identiek begin brengt het „christelijke” boekje twee verschillende en nogal tegengestelde visies op vervreemding naar voren vanuit godsdienstige hoek, visies die een christelijk alternatief zeggen te bieden voor andere opvattingen over vervreemding. Het lijkt me goed om hier een (mijn) humanistische visie naast te zetten. Dit om gesprekstof te bieden en om duidelijkheid te scheppen over scheidslijnen, die er blijkbaar toch nog steeds bestaan!

Een protestantse visie

In de eerste plaats zegt legerdominee P. Siderius in zijn „bijbelse notities”, dat „één van de kenmerken van het verschijnsel „vervreemding” is, dat de mens iets wezenlijks mist... eigenlijk geen mens is”. En even later: „Vervreemding ontstond — en ontstaat nog altijd — zodra de mens anders en meer wil zijn dan hij is”.

Beide uitspraken lijken me met elkaar in tegenspraak: als de mens méér wil zijn dan hij is, is het niet goed; als hij iets mist, is het al evenmin goed. Sterker nog: hij is eigenlijk geen mens! Boude uitspraken!

Wanneer ik vervolgens vraag: wie bepaalt er eigenlijk wat de mens „is”, wat dat „meer” is dat de mens niet is, wat het „wezenlijke” is dat de mens mist, kortom wie bepaalt er wat vervreemding is, dan luidt het antwoord: „de bijbel”; weliswaar gebruikt de bijbel het woord vervreemding helemaal niet, maar „de zaak, waar het bij vervreemding om gaat, komt echter op praktisch elke bladzijde van de bijbel voor”. „De bijbel is bij al het denken daarover velen, die zich de laatste jaren met dit probleem hebben bezig gehouden, vóór geweest!

Maar dan luidt mijn commentaar: dan is het niet de bijbel, die bepaalt wat vervreemding is, maar de mens, die op basis van zijn interpretatie van de bijbel het begrip vervreemding op een zéér bepaalde wijze bijbels invult en vervolgens dan weer in de bijbel leest, dat de mens vervreemd is. Waarmee de cirkel (redenering) rond is.

Als ik dan vraag waarvan de mens vervreemd is, is het antwoord: „... zijn bestemming. En wie — samen met de bijbel — op zoek gaat naar de schuldvraag, komt bij de mens zelf terecht (...). Vervreemding is de schuld van de mens zelf. De mens heeft — heel bewust — zijn doel willen missen. De gevolgen van deze „misser” worden ons o.a. op de eerste pagina’s van de bijbel verteld: verlies van het paradijs. Het paradijs was de situatie van volkomen harmonie, volkomen communicatie tussen God en mensen, tussen mensen en cultuur. Men kende elkaar „open en bloot”, men had geen geheimen voor elkaar”.

Deze redenering klopt niet helemaal. Wanneer iemand in de paradijselijke, niet-vervreemde toestand van volledige communicatie tóch heel bewust op het idee komt „zijn” doel te willen missen, kan dit alleen maar, omdat hij blijkbaar via dat volledige wederzijdse begrip begrepen heeft, dat het niet zijn eigen, maar een hem opgelegd doel was, dat hij nastreefde. M.a.w. juist doordat de mens niet vervreemd was van god en precies begreep, dat hij *diens* doelstelling nastreefde, kon hij zich zijn vrijheid bewust worden en alsnog zijn eigen doelstelling kiezen en nastreven. Dus juist vanuit de niet-vervreemde situatie kon de mens zich zijn vrijheid bewust worden, maar als hij deze vrijheid dan ook vrijheid laat zijn door haar te gebruiken, mist hij „zijn bestemming” en is vervreemd. Niet-vervreemding leidt dus tot vervreemding. Ra ra, hoe kan dat??

Tenslotte merkt de dominee op: „Mocht iemand de oorzaak van de vervreemding zoeken bij structuren, organisaties of instituten of andere „dode” zaken, dan komt hij in de bijbel bedrogen uit. Vervreemding is de schuld van de mens zelf”.

Structuren, organisaties en instituten zijn geen „dode” dingen, wanneer hun boodschap „levend” is en aanslaat. Net zo min als de bijbel het dode papier, drukinkt of hoofdstukken is, wanneer mensen hem lezen en ernaar leven. Het gaat zowel bij structuren als de bijbel om de boodschap, die erin vervat ligt: ja jij daar: die en die ben je en zo en zo hoor je te handelen!!! Vervreemd is de mens lijkt mij, die daar zómaar intuïtief, zonder kritisch na te denken, of hij het er wel mee eens is. Het lijkt me, als je de vervreemding van de mens wil opheffen, dan ook zinvoller, om hem kritisch te leren denken dan om hem van vervreemding te beschuldigen, want wie weet tuint hij er dan weer in ...

Een katholieke(?) visie

Een andere visie wordt in het (uit modern katholieke hoek afkomstige?) artikel „Vervreemding” gegeven. Het begint met te constateren: „Vervreemding is één van de trieste effecten van de geestelijke milieuverontreiniging in onze welvaartsstaat”. Maar even verder: „vervreemding ontstaat niet, het is een menselijke creatie”.

Wanneer we creëren als „doelbewust scheppen” opvatten, lijken me beide uitspraken in tegenspraak. Vervreemding is óf een (onbedoeld) „triest effect” van het gezamenlijke handelen van mensen óf het is een doelbewuste schepping, maar het kan niet, wanneer we althans over dezelfde mensen spreken, beide zijn.

Nu geeft het artikel weliswaar op een bepaald moment een andere omschrijving van het begrip scheppen: „In de bijbel al wordt over het verschijnsel vervreemding gesproken. Afgodendienst is nl. hetzelfde als vervreemding. De mens kent aan de afgod — die hijzelf heeft gecreëerd — krachten toe die hijzelf bezit.

Hij aanbidt zijn eigen schepping, d.w.z. de projectie van één van zijn eigenschappen.”

Scheppen is dus hier blijkbaar een onbedoelde of onbewuste activiteit, nl. de projectie van eigenschappen van de mens in een afgod, die hij vervolgens dan weer aanbidt. Maar scheppen heeft in het stuk op een andere plaats ook de andere betekenis.

Ergens zegt de schrijver, dat de mens óók door het christendom vervreemd is geraakt. De mens nl., die immers „naar gods evenbeeld” geschapen is, heeft zijn afkomst vergeten en heeft eeuwenlang zijn energie gestopt in het toekennen van deze oneindige eigenschappen aan god „in plaats van te werken aan de ontwikkeling en ontplooiing van zijn eigen omvattendheid en zodoende het Goddelijke in zichzelf en de medemens tot volle wasdom te laten uitbloeien”. Scheppen wordt dus hier bij god als „de actieve oorsprong van eigen vermogens” gezien, m.a.w. een doelbewuste activiteit, daarentegen bij de mens, „Gods evenbeeld”, als onbedoelde en onbewuste activiteit.

Het is uiterst verwarrend om beide vormen, nl. de doelbewuste goddelijke en de onbedoelde menselijke activiteit allebei scheppen te noemen. Daarbij is het voor mij zéér de vraag of mensen in een steeds ingewikkelder samenleving levend wel (als god) alle mogelijke gevolgen van hun handelen kunnen voorzien en of ze wel (als god) over „oneindige mogelijkheden” kunnen beschikken. Wat gebeurt er als je dit de mensen aanpraat

en deze er vervolgens niet aan kunnen voldoen?

Het is op dit ogenblik beter om positief uiteen te zetten, wat een humanistische visie op vervreemding zou kunnen zijn, zonder dat verder te doen op de „vervreemde” manier van commentaar op christelijke visies. Met al dat praten over god bijvoorbeeld heb ik nogal moeite!

Een humanistische visie

Het is niet verwonderlijk, dat het begrip vervreemding in zijn moderne betekenis ontstaan is tijdens de sociale wantoestanden en menselijke misère van de Industriële Revolutie. Toen was het productieproces in West-Europa door een aantal sociaal-economische oorzaken (w.o. het kolonialisme, de burgerlijke prestatiemoraal en een aantal ingrijpende technische uitvindingen zoals die van de stoommachine) tot zó'n enorme groei gekomen, dat het uit de hand liep. Het ging niet alleen een eigen leven leiden en werd oncontroleerbaar voor zowel de erbij betrokken individuen en bedrijven als voor de onvoldoend toegeruste overheden, maar het ging voor al dezen ook een bedreiging vormen.

Vervreemding kunnen we omschrijven als „het proces waarbij (materiële of geestelijke) produkten van de mens — onder invloed van bestaande maatschappelijke verhoudingen — onafhankelijk van de wil en de bedoelingen van hun makers gaan functioneren, op een spontane manier, de plannen en de projekten van de mensen gaan doorkruisen en hen zelfs op de een of andere wijze in hun bestaan bedreigen”.⁴

Het is onjuist „de mens” de schuld te willen geven van vervreemding. Hij zal deze nl. in het algemeen niet bewust gewild en bedoeld hebben. Vervreemding overkomt hem in eerste instantie, net zoals trouwens allerlei andere processen van maatschappelijke verandering hem kunnen overkomen. Dit wil echter niet zeggen, dat vervreemding een „noodzakelijk kwaad” zou zijn, behorend bij het menselijk bestaan. Het is zinnig om hier het onderscheid te maken tussen vervreemding en veruiterlijking of objectivering.

Objectivering is het proces, waarin mensen hun gedachten via het handelen veruiterlijken, d.w.z. omzetten in produkten van materiële of geestelijke aard, die een „objectief” bestaan hebben, m.a.w. onafhankelijk van de wil en het bewustzijn van het menselijk individu.

Vervreemding is dus een stap verder dan objectivering, omdat de menselijke

produkten bij vervreemding niet alleen een eigen leven zijn gaan leiden, maar zich ook tegen de mens als „tovenaarsleerling” keren. Objectivering is een noodzakelijke voorwaarde voor het sociale leven van de mens, althans als zich dat afspeelt in wat grotere verbanden dan de paradijselijke-, stam- of communisituaties. Vervreemding daarentegen is niet noodzakelijk, mits er maatregelen getroffen zijn om het zich-tegen-de-mens-keren van produkten van die mens te voorkomen of ongedaan te maken. In sommige gevallen kunnen dan ook inderdaad bepaalde mensen „de schuld” hebben van een vervreemdingsproces, bewust nagelaten hebben tegenmaatregelen te nemen. Het bewust dom houden van arbeiders of vrouwen zouden voorbeelden kunnen zijn. In het algemeen zal dit echter — zoals gezegd — niet het geval zijn.

Het gaat niet aan de mens, die iets mist of meer wil zijn dan hij is, geen „mens” te noemen. Dan zouden er trouwens in de westerse wereld niet veel mensen rondlopen. Typerend voor de westerse mens is nl., dat hij steeds méér wil, d.w.z. dat hij continu het gevoel heeft mogelijkheden ongebruikt te laten. Dit kan aan de ene kant voor hem een gezonde aansporing betekenen om actief te leven, open te staan voor nieuwe mogelijkheden en te proberen deze te realiseren. Aan de andere kant kan het een frustrerende drijfjacht worden van nooit tevreden zijn, van het je opgejaagd voelen door wat anderen allemaal doen en hebben. Het verschijnsel, dat de westerse mens „zichzelf nooit genoeg is” kan dus in een niet-vervreemde én een vervreemde vorm voorkomen.

Hetzelfde kan ook bij de menselijke identiteit, zijn „zelf” het geval zijn. Iemand kan aan de hand van omgang met anderen een bepaald beeld van zichzelf ontwikkeld hebben, dat overeenstemt met de grondkeuzen van zijn bestaan. Maar iemand kan óók een zelfbeeld hebben, dat hiermee totaal niet klopt. Zo iemand maakt een indruk van onechtheid, omdat hij voortdurend „dubbele boodschappen” uitzendt: mededelingen over hoe hij *denkt* dat hij is én signalen van hoe hij *vanuit* diepere lagen van zijn persoon „is”. Wanneer hij bij het in stand houden van zijn zelfbeeld veel energie verliest en hierdoor bij zijn ontplooiing gehinderd wordt, kunnen we spreken van *zelfvervreemding*.

Tot slot nog iets over vervreemding en religie. Dat mensen bepaalde beelden gebruikt hebben om uiting te geven aan hun religieuze grondervaring, de ervaring van verbondenheid én ontzag voor kosmos en leven, hoeft geen verwondering te wekken. Ook al gaat het hier om een mysterie en valt er dus niets vaststaands over te zeggen, hebben mensen toch altijd naar wegen gezocht om el-

kaar van de religieuze (evt. gods-)ervaring deelgenoot te maken. Bepaalde religieuze handelingen, getuigenissen, het spreken in symbolen, het ritueel omgaan met elkaar, enz. zijn allemaal „objectiveringen” van dit religieuze grondbesef.

Iets anders wordt het, wanneer dit alles „verplicht” gaat worden, wanneer handelingen en boodschappen de mens opgedrongen worden, terwijl ze hem niets meer te zeggen hebben en zo zelfs wellicht zijn echt-religieuze ervaring bederven. In dit laatste — veel voorkomende — geval dragen religie en godsdienst juist bij tot de vervreemding en zelf-vervreemding van de mens.

Zo vraag ik me af, of beide bovengenoemde christelijke boodschappen dit óók niet doen. De protestantse met: „je bent zélf schuld door je bewuste „miser” van je zondeval!”, de katholieke met: „ontwikkel het Goddelijke met zijn oneindige mogelijkheden in je!”. Ik zou als humanist zeggen: laat je niks aanpraten en weeg reëel tegen elkaar af, wat je in je leven wil én kan!

¹) „Vervreemding”, uitgave Bureau Hoofdraadsman, Driebergen, 1974.

²) Iets dergelijks, maar uitgebreider heeft het Humanistisch Verbond uitgegeven: de documentatiemap „Vervreemding”, postbus 114, Utrecht.

³) „Ik en vervreemding”, uitgave van de Diensten RK en Prot. geestelijke verzorging bij de Nederlandse strijdmacht, Amersfoort, 1976.

⁴) Adam Schaff: „Vervreemding en maatschappelijke actie” in „De dag ligt nog voor ons, essays van humanisten” Den Haag 1969.

Rutger Kopland

Tegen het krakende hek

Zo stonden wij tegen het krakende hek, zo buiten de wereld als paarden

Het was weer aarde, gier en soir de paris, een avond van waar en wanneer

In mij kwamen vergeten regels omhoog, zachte op nacht rijmende landerijen,

maar jij fluisterde: hier, hier is het het fijnste, waar je nu bent, waar je nu

bent met je handen. Zo lagen we tegen de aarde en tegen elkaar, terwijl het hek

kraakte tegen de opdringende paarden.

Uit de bundel „Wie wat vindt heeft slecht gezocht”.

Wat doen we met de feestdagen

Met deze oproep richten wij ons tot de volgende groepen:

1. hen, die de feestdagen anders dan uitsluitend in eigen kring op eigen traditionele wijze willen doorbrengen.

2. de eenzamen die de maand december hun eenzaamheid nog erger ervaren dan in de rest van het jaar.

Wij doen een beroep op deze mensen en op alle anderen om ons ideeën aan de hand te doen voor een aanvaardbaar en uitvoerbaar plan, om op alternatieve wijze de feestdagen door te brengen.

Hierbij denken wij in de richting van b.v.:

a. het met elkaar in contact brengen van alleenstaanden, met het doel elkaar op te zoeken of samen iets te ondernemen.

b. het openstellen van hun huis door gastvrije H.V. leden voor één of meer andere leden.

c. het organiseren van 1 of 2 dagen instuif in het Hum. Centrum op de Provenierssingel 48.

Bovendien hebben we dringend behoefte aan mensen, die zich actief willen inzetten voor het uitvoeren van de plannen.

We beseffen, dat de voorbereidingspe-

riode kort is en de kas mager. Dus alleen als er mensen zijn, die iets willen helpen maken uit niets, kan er enige activiteit van de grond komen.

Ontvangen wij onverhoopt noch ideeën noch de benodigde aanmeldingen voor de organisatie, dan realiseren wij ons, dat deze gedachte dit jaar niet verwerkelijk kan worden.

Mocht u zich aangesproken voelen door bovenstaande tekst of/een ideeën hebben, respectievelijk uw schouders onder enige activiteit willen zetten, meldt u zich dan telefonisch bij mevr. Ruth Breunis, tel. 010-655398 tot uiterlijk 22 nov.

Over het wel of niet doorgaan van de plannen zullen we u nader informeren.

Enkele H.V.-leden, Rotterdam

Kunstenaars voor Amnesty

De werkgroep Den Haag bereidt een actie voor, die van 28 november tot 10 december duurt. De actie start in theater PePijn met een manifestatie, die 's middags om 15.00 uur begint en tot middernacht zal doorgaan. Musici, acteurs, voordrachtskunstenaars en ook in ballingschap levende auteurs zullen in dit programma — belangeloos — met „passend amusement” aandacht schenken aan het werk van Amnesty International. De Rotterdamse beeldhouwer Gust

Romijn (docent aan de Vrije Academie in Den Haag) zal de aankleding van de manifestatie verzorgen. Romijn kreeg grote bekendheid wegens zijn deelname aan Poetry International. Gedurende de gehele actie — waaraan ook vele scholen, kerken, verenigingen enz. hopelijk aandacht zullen besteden — worden er weer informatiestands ingericht. Ook worden er exposities ingericht.

Inlichtingen: werkgroep Den Haag: Trudy en Jan Meyer, Gerstkamp 109, Den Haag, tel. 070-85 10 93.

In memoriam

Na een zwaar ziekbed, als gevolg van een hem overkomen ongeval, is afgelopen dinsdag op 47-jarige leeftijd overleden, onze voortreffelijke kollega, geestelijk raadsman bij de inrichtingen van justitie te 's-Hertogenbosch en Vught, **Hans J. G. de Jong**.

Ingevolge de wil van de overledene is zijn lichaam ter beschikking gesteld van de medische wetenschap.

Het is de wens van de naaste familie af te zien van een samenkomst te zijner nagedachtenis.

C. Uitenbogaard,
Centraal geestelijk raadsman

BRIEVEN ● BRIEVEN ● BRIEVEN ●

Invalide

Ik las Uw artikel: „Invalide: gedoemd tot eenzaamheid?”. Daarin wordt o.a. iets verteld over hulpverlening en gedragsregels. Die gedragsregels vind ik uiterst summier. Ik denk b.v. dat veel eenzaamheid bij invaliden het gevolg is van gedragingen van validen, hoewel de invaliden zelf het ook vaak moeilijk vinden om contact te maken.

Wat ik eigenlijk het meeste mis, is een suggestie voor wat het H.V. zelf zou kunnen doen. Toch lijkt me dat vrij eenvoudig:

Het zou plaatselijk en/of regionaal kunnen starten met gespreksgroepen voor gehandicapten en niet-gehandicapten, waarin ze hun problemen kunnen bespreken. Het zou dan best kunnen gebeuren, dat we tot de conclusie komen dat er lang niet zoveel verschil is tussen gehandicapten en niet-gehandicapten, als we nu misschien denken. Dat haalt mensen uit hun isolement. Verder zou in zo'n gespreksgroep — duidelijker dan in voornoemd artikel — besproken kunnen worden, hoe niet-gehandicapten, maar ook hoe gehandicapten kunnen bevorderen dat er meer contact komt.

Ik denk dat het H.V. dan rechtstreeks actief is en dat lijkt me een goede zaak.

Den Haag, Truus Vrancken

Ik heb de moed, om wél te klagen...

Mens heb de moed, om wél te klagen, maar dan met 't antwoord op: „Wat dan?” Draag fier je leuzen door de straten, maar weet er wel het „waarom” van. Maak overtuigd een hels spektakel, maar ken de grenzen, blijf beschaafd. En kraak - als 't moet - een sitdown-staking maar dram en douw niet stuurloos door.

Sta stram en stijf op recht en rechten, maar kies er juiste middelen voor.

En wees in het tumult der horden

toch altijd ergens democraat,

bereid te luistren naar een ander,

die op een ander standpunt staat.

De waarheid is niet onvervreemdbaar van jou en die er met jou zijn.

Je slecht terecht de heil'ge huisjes.

Je slaat alarm tot op het „Plein”:

't Establishment komt in de benen.

't Is goed dat er rebellen zijn,

maar strijd en streef met overtuiging

en weet heel goed, waarom het gaat.

Zorg, dat er achter al jouw kreten

een wel-doordachte planning staat.

Heb zo het recht, om luid te klagen

aan't oor van starre magistratuur.

Misschien, dat hij na lang „studeren”

de zin, van wat jij doet verstaat.

(ingezonden door W. de Wit, Twello)

(advertentie)

SUN

socialistische uitgeverij nijmegen
bijleveldsingel 9 nijmegen
telefoon 080-22 17 00

Nieuw in de boekhandel:

Dr. O. Noordenbos/P. Spigt

Geschiedenis van atheïsme en vrijdenken in Nederland

In deze band zijn samengebracht het in 1931 verschenen proefschrift van Dr. O. Noordenbos *Het atheïsme in Nederland in de negentiende eeuw. Een kritisch overzicht*, en een aantal door P. Spigt in 1956 gepubliceerde portretten van vrijdenkers, voor deze uitgave bewerkt, uitgebreid en gebundeld onder de titel *Raddraaiers der redelijkheid*.

Sunprint 16/244 blz. f 15,—.

SUN/Socialistische Uitgeverij Nijmegen
Bijleveldsingel 9 Nijmegen tel. 080-22 17 00

Humanist

eindredakteur: Jetske Mijs.

Druk: Lumax, Utrecht.

Redactie-adres: Hum. Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030)
31 81 45.

Abonnementsprijs voor niet-leden:
f 18,— per jaar t.n.v. Humanistische
Pers, postgiro 58, Utrecht.

HUMANISTISCH PERSPECTIEF:

„Streven naar zodanige samenleef- en woonvormen, dat optimale ontplooiing van de daarin levende individuen mogelijk wordt”

De onmiddellijke leefomgeving is van grote betekenis voor de ontplooiing van mensen. Kinderen, maar ook volwassenen, hebben behoefte aan een omgeving die onder meer medemenselijkheid bevordert. Zowel door het bieden van warmte, beschutting, zekerheid en vertrouwen, als door het elkaar uitdagen en veranderen, wordt identiteitsontwikkeling bevorderd.

Humanisten waarderen deze spanningsverhouding tussen stabiliteit en dynamiek positief zolang mensen deze kunnen hanteren, zolang deze spanning helpt hun eigen identiteit te bevorderen en beleven.

Deze standpuntbepaling is duidelijk te onderscheiden van twee andere opvattingen, die elk een keuze inhoudt voor ofwel alleen stabiliteit, ofwel alleen dynamiek.

Het humanisme neemt **enerzijds** afstand van in het traditionele christendom star vastgelegde regels, zoals die dat mensen ofwel in een wettig huwelijk, ofwel alleen hebben te leven. Het humanisme verwerpt de gedachte dat de mens zich zou moeten onderschikken aan vormen die door machten buiten hem (God, natuur) zouden zijn vastgelegd. Integendeel: de mens bepaalt naar humanisti-

sche opvatting zelf de vormen waarin hij/zij wil leven.

Het humanisme neemt **anderzijds** stelling tegen de opvatting, dat de gemeenschap slechts zou bestaan uit een losse verzameling individuen voor wie relatiestabiliteit uit den boze zou zijn. De vrijheid die het voortdurend verwisselen van relaties lijkt in te houden, is bij nader inzien slechts schijnbaar voorzover ook hier een **vorm** (in dit geval de voortdurende verandering) wordt gesteld boven de **inhoud** (bij voorbeeld de verantwoordelijkheid ten opzichte van een partner).

Door zowel maatschappelijk als wettelijk meer samenleef-mogelijkheden aan te bieden, wordt bevorderd dat mensen tot een bewustere keuze kunnen komen met betrekking tot die vorm die het meest hun persoonlijke ontplooiing kan bevorderen. Zo is het bij voorbeeld van belang dat achterstelling van concubinaat, vrienden- en vriendinnenparen te niet wordt gedaan. Op het ogenblik kennen wij juridisch slechts gehuwden en ongehuwden. Gestreefd dient te worden naar het aanbieden van verschillende soorten relatievormen met verschillend niveau van rechten en plichten waardoor de relatiewetgeving een meer pluri-

form karakter zal gaan krijgen.

Een belangrijke voorwaarde voor het goed functioneren van zowel alleenstaanden als samenwonenden is het beschikbaar zijn van een goede huisvesting. Op het gebied van het wonen is in Nederland veel gedaan aan het bestrijden van de (kwantitatieve) **woningnood**, maar er gebeurt nog steeds te weinig aan de (kwalitatieve) **woonnood**.

Zo is uit humanistisch oogpunt kritiek te leveren op het slechte leefklimaat in veel nieuwbouwwijken (zie bij voorbeeld de eentonigheid, de vereenzaming, e.d.). Zo zijn ook de mogelijkheden voor vele huurders te gering om voldoende invloed te kunnen uitoefenen op hun woonomgeving. En tenslotte zijn de meeste woonvormen nog teveel afgestemd op het traditionele gezin met kinderen. Te weinig wordt er rekening gehouden met andere woonbehoeften (nieuwe samenleefvormen, werkende gehuwde vrouwen, enz.) waardoor in het toewijzingsbeleid grote problemen zijn ontstaan. Ook wordt nog teveel specifieke huisvesting (voor bij voorbeeld studenten, vrijgezellen, gehandicapten, bejaarden) zodanig tot stand gebracht, dat zij eerder isoleert dan dat zij mensen de mogelijkheid tot communicatie biedt.



„Als we nou 's
de maatschappij
de schuld gaven ... ?”

(Uit de brochure
besproken op pag. 8)

Radio & TV

TELEVISIE:

28 november Ned. I om 22.40 uur
„Gezin Gezien?” deel 2.

Anno 1976 vormt het gezin nog steeds de hoeksteen van onze maatschappij. En onder gezin verstaan wij dan wel het complete gezin. Mensen die ongehuwd willen blijven of gescheiden hun kinderen willen opvoeden, moeten uitzonderingen blijven, zijn een bedreiging voor de complete gezinnen en dienen zich inferieur te voelen. Want al is er dan in de laatste jaren, misschien noodgedwongen, meer tolerantie ontstaan, aan een werkelijke acceptatie van mensen die anders willen leven, zijn we nog niet begonnen.

Camera: Hans Simons. Commentaar: Karel van de Graaf. Geluid: Chester te Nuyl. Regie: Ton Aarden.

RADIO:

21 november: Hilv. I 9.30-10.00 uur:
Gezin Gezien? - deel 3 over de veranderde opvattingen rondom huwelijk en gezin.

28 november: Gezin Gezien? - deel 4 en slot. Samenstelling: Rina Spigt en Piet Brinkman.

Berufsverbote

Het „PvdA Initiatief Komitee tegen de Berufsverbote” heeft, in samenwerking met het Politiek Jongeren Kontakt, een brochure uitgegeven met artikelen over de Berufsverbote in Duitsland.

Steeds meer mensen wordt het uitoefenen van hun beroep onmogelijk gemaakt omdat zij een maatschappij-opvatting hebben die links van het midden wordt geplaatst.

Enkele cijfers: „Tot nu toe werd bekend dat 171 onderwijzers, 86 hoogleraren en wetenschappelijke medewerkers, 16 juristen en 10 verplegers een Berufsverbot kregen. De namen van nog eens 250 andere gevallen zijn ook bekend. Dat betekent dat ruim vijfhonderd namen bekend zijn. De Berufsverbote-map is te bestellen via overschrijving van f 2,— op Gironummer 3006329 t.n.v. P. v. d. Gaast te Amsterdam.

Het geluk van de brave burger

De Alg. Reclasseringsvereniging heeft onlangs een aardige brochure uitgegeven onder bovenstaande titel. Uit de inleiding: „Willen we een samenleving opbouwen waarin niemand zich miskend of misplaatst hoeft te voelen, dan moet er nog heel wat gebeuren om het terrein bouwrijp te maken. Het zit nog vol kuilen en hobbels: vooroordelen, onbegrip, wantrouwen, afwijzing, enz.” Het boekje is geïllustreerd met cartoons van

Wibo (zie pag. 7) en geeft tal van adressen, boeken en films op die bij bespreking van het onderwerp van pas kunnen komen.

De brochure wordt op scholen verspreid en is gratis te bestellen voor belangstellenden: Alg. Reclass. Ver., Postbus 5017, Den Bosch.

Oppositie in India

Vertegenwoordigers van uiteenlopende politieke stromingen in India hebben een „Volksunie voor de burgerlijke vrijheden en de democratische rechten” opgericht. Tot voorzitter werd premier Ghandi's aartsvijand Jayaprekark Narayan gekozen. Vanuit een ziekenhuis stuurde de 73-jarige socialistische Narayan een boodschap aan de vergadering waarin hij zegt dat op het ogenblik een volledige dictatuur heerst in India, en dat de burgerrechten die in de grondwet zijn vastgelegd aan de bevolking onthouden worden.

(Volkskrant)

De dood

In de afgelopen jaren heeft het tijdschrift „De Gids” verschillende keren nummers over een speciaal thema uitgebracht. Een van de opvallendste was het in 1966 verschenen nummer over de dood. Het werd nu afzonderlijk in boekvorm herdrukt en terecht! Het artikel

„Denken over de dood” van Prof. R. F. Beerling, waarmee het opent is nog steeds een indrukwekkende beschouwing; er zijn ook uitstekende stukken van Benno Stokvis, W. H. Brugsma, A. L. Constandse en Prof. J. Sperna Weiland. Harry Mulisch' „Anekdoten rondom de dood” behoren tot het beste dat hij schreef. Interessant is ook het interview waarmee het boek besluit: prof. A. de Froe, Han Lammers en Harry Mulisch hadden een uitvoerig en diepgravend gesprek met de bekende patholoog-anatoom, deskundige bij talrijke moord- en doodslagprocessen, dr. J. Zeldenrust.

Wetenschap in beweging

Teleac geeft een herhaling van de cursus Wetenschap in Beweging te beginnen op 15 november en volgende maandagen om 18.15 – 18.45 uur via Ned. I.

Behandeld worden onder meer de volgende onderwerpen:

1. Rijkdommen van de Waddenzee
2. Zonne-energie
3. Invloed van televisie op kinderen
4. De grenzen van het heelal en
5. De wereld van het kleine (microscoop).

In januari start een nieuwe, tweede serie. Schriftelijk cursusmateriaal voor cursus I kost f 25,25. Overschrijven op postrekening 54 42 32 t.n.v. Teleac, Utrecht. Inlichtingen: postbus 2414, Utrecht.

**U heeft het
Humanistisch
Verbond
nodig.**



**Hoe vindt u
dat nou?**

buitenkerkelijken is de laatste jaren natuurlijk veel en veel groter geworden.

Nee, dan heb ik 't over die miljoen mensen die van zichzelf vinden dat ze humanistisch denken.

Wist u dat het Humanistisch Verbond maar 15 duizend leden heeft? Da's ook niet veel: één op de 66.

Van de 66 humanisten is er één lid van het Humanistisch Verbond.

Die éne tekent daarmee voor al het werk wat ze doen. De 65 anderen kijken toe.

Eéntje doet daar bewust aan mee. 65 anderen vinden het wel sympathiek; zijn 't er vaak hartgrondig mee eens, maar blijven vol sympathie toekijken.

**Het
Humanistisch
Verbond heeft
u nodig.**



Hoe vindt u dat nou?

Dát vragen wij de kijkers naar onze t.v.-programma's.

Vraagt U 't ook eens. Aan uw vrienden, burens, collega's, enz. Toont men interesse, laat ons 't weten! Wij zenden dan direct het nodige oriëntatiemateriaal.

Het Verbond heeft meer dan ooit dringend behoefte aan *nieuwe leden!*

„God zij met ons” staat er op de rand van de gulden. Want Nederland is toch een christelijk land?

Nou moet u es nagaan. Ze hebben onderzocht, heel wetenschappelijk, dat zeven procent van de mensen zich hier humanist noemt.

Zeven procent, dat is een miljoen volwassenen zowat!

Ik heb 't dan niet over de leegloop van de kerken, want het aantal